

Сидоркіна Марина Юрїївна

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психології політичної участі молоді,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-8303-8762
marina.sidorkina@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ

Проаналізовано феномен “соціального інтересу” як чинник розвитку громадянської компетентності молоді. На основі досліджень Ф. Одіже в структурі громадянської компетентності виокремлено такі складники: когнітивні компетенції, етичні компетенції і ціннісний вибір (мотиваційно-ціннісний аспект громадянської компетентності), соціальні компетенції (здатність до дії). До них додано низку рефлексивних компетенцій, зокрема здатність аналізувати, критично осмислювати результати різноманітних форм громадянської активності, власні внески у процес та результат суспільно-політичної взаємодії, інформацію суспільно-політичного характеру. До складників громадянської компетентності, які визначають позиціонування себе суб’єктом у процесі громадянської взаємодії та ставлення до цього процесу, віднесено: здатність налагоджувати ефективну взаємодію та співпрацю з метою вирішення актуальних суспільно-політичних питань, здатність конструктивно вирішувати конфлікти, почуття солідарності, зорієнтованість на суспільний добробут, почуття відповідальності, співпричетності. Розглянуто основні положення концепції соціального інтересу А. Адлера та низку інших важливих положень його теорії, зокрема щодо стилю життя особистості та чинників, які зумовлюють його формування. У структурі соціального інтересу за прикладом Г. Тулітбаєвої виокремлено такі складники: когнітивний, емоційно-регулятивний, комунікативно-поведінковий, мотиваційно-ціннісний; уточнено сутність кожного з них у контексті дослідження соціального інтересу як чинника громадянської компетентності молоді.

Ключові слова: громадянська компетентність; соціальний інтерес; співпричетність; практики; суспільно-політична взаємодія; відповідальність.

Maryna Yu. Sydorkina

Ph.D. in Psychology, Senior Researcher
of the Laboratory of Psychology of Political Behavior of Youth,
Institute for Social and Political Psychology of NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-8303-8762
marina.sidorkina@gmail.com

SOCIAL INTEREST AS A FACTOR OF YOUTH CIVIC COMPETENCE FORMATION

Abstract. It is analysed the “social interest” phenomenon as a socio-psychological factor of youth civic competence development. According to F. Odizhe’s studies there are revealed such components in the structure of civic competence: cognitive competences, ethical competences and value choice (motivational-value aspect of civic competence), social competences (ability to act). There are also added the range of reflective competences, particularly, the ability to analyze, to think critically on the results of various forms of civic activity, to make personal contributions to the process and the outcomes of socio-political interaction, and to reflect on the essence of socio-political information. There are outlined the youth civic competence’s components which determine the positioning of the subject as an actor in the civic interaction and the attitude towards this process. These components are the following: the ability to establish an effective interaction and cooperation in order to resolve actual socio-political issues, the ability to constructively resolve the conflicts, the sense of solidarity, the focus on a common good, the

sense of responsibility, the sense of commonality. There are considered the main principles of the “social interest” concept defined by A. Adler and a number of other important provisions of his theory, in particular, concerning personal lifestyle and factors that determine its formation. In the structure of social interest (following G. Tulitbayeva) there are outlined such components: cognitive, emotional-regulatory, communicational-behavioral, motivational-value; each of them are clarified in the context of social interest exploring as a factor of youth civic competence.

Keywords: civic competence; social interest; commonality; practices; socio-political interaction; responsibility.

Постановка проблеми. Майбутнє суспільства залежить від виховання компетентних та свідомих громадян, здатних розважливо оцінювати суспільно-політичні реалії, готових брати на себе відповідальність за вирішення суспільно-політичних питань, схильних обирати конструктивні стратегії суспільно-політичної взаємодії. Розвиток громадянської компетентності як мета громадянської освіти передбачає розвиток усієї сукупності здібностей, що дають громадянину змогу активно, відповідально та ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав та обов’язків у демократичному суспільстві.

Тому особливого значення набуває пошук чинників та розроблення соціально-психологічних стратегій розвитку громадянської компетентності молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв’язаних частин загальної проблеми. До проблеми формування громадянської компетентності звертаються у своїх працях Р. Даль, І. Жадан, Х. Мюнклер, С. Позняк, О. Пометун, Е. Слабунова, Т. Шевчук та інші науковці. Х. Мюнклер, зокрема, визначає громадянську компетентність як сукупність якостей і кваліфікаційних характеристик, які зумовлюють партиципативну здатність і партиципативну готовність, інтерес до примноження не лише особистих, а й спільних надбань, тобто орієнтацію на суспільний добробут або почуття солідарності, що свідчить про готовність до вчинків, дій, зусиль, щодо яких не передбачається матеріальної компенсації або ж вона є незначною (Münkler, 1997). На основі досліджень Ф. Одіже у структурі громадянської компетентності можна виокремити такі складники компетенції: когнітивні, етичні, соціальні (здатність до дії) (див. Позняк, 2013), а також додати до виокремлених ним компонентів групу рефлексивних компетенцій. *Когнітивні* компетенції передбачають правову і політичну освіченість громадян, передусім знання та розуміння принципів і цінностей прав людини та демократичної взаємодії, розуміння механізмів захисту прав людини на всіх рівнях. *Етичні компетенції і ціннісний вибір* (мотиваційно-ціннісний аспект громадянської компетентності) стосуються ціннісного підґрунтя взаємовідносин особи з іншими людьми в суспільстві, зокрема таких цінностей, як відповідальність, свобода, рівність, повага тощо. *Здатність до дії, або соціальні компетенції*, визначають спроможність реалізовувати себе в суспільному житті через співпрацю з іншими шляхом обговорення та розв’язання конфліктів відповідно до принципів демократичного права. До групи *рефлексивних компетенцій* відносимо здатність аналізувати, критично осмислювати інформацію суспільно-політичного характеру, а також результати різноманітних форм громадянської активності та власних внесків у процес та результат суспільно-політичної взаємодії. Передумовою розвитку громадянських чеснот (в умовах невеликих спільнот), на думку Р. Даля, є співпричетність, яка передбачає здатність поставити себе на місце іншого, подивитися на світ очима іншого (Даль).

Отже, важливими складниками громадянської компетентності, які визначають позиціонування себе суб’єктом у процесі громадянської взаємодії та ставлення до цього процесу, є: здатність налагоджувати ефективну взаємодію та співпрацю з метою вирішення актуальних суспільно-політичних питань, конструктивно вирішувати конфлікти; почуття солідарності; зорієнтованість на суспільний добробут; почуття відповідальності, співпричетності тощо. Перелічені чинники згідно з теорією А. Адлера значною мірою зумовлюються рівнем розвитку *соціального інтересу* особистості.

За даними дослідження комунікативного потенціалу розвитку громадянської компетентності молоді, проведеного І. Жадан, наскрізною у всіх комунікативних практиках молоді є тема власного інтересу (вигоди) від громадянської ідентифікації. Понад половину тих, хто вибудовує свою ідентичність з уявлення про громадянську активність як ознаку зрілості особистості, відповідальність за те, що відбувається в державі, покладають виключно на владу, а переважна більшість (близько 80%) бачать свою

роль у тому, щоб контролювати владу. Як зазначає І. Жадан (2019), у молоді спостерігається “брак готовності до співробітництва на засадах довіри, а отже і компетентної громадянської поведінки”.

У зв'язку з цим актуальним вважаємо комплексне вивчення соціально-психологічних чинників розвитку громадянської компетентності молоді. Недослідженим наразі залишається і вплив соціального інтересу на громадянську компетентність сучасної молоді.

Метою статті є аналіз феномену “соціального інтересу” як чинника розвитку громадянської компетентності молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін “соціальний інтерес” є одним з найбільш усталених перекладів запропонованого А. Адлером терміна “Gemeinschaftsgefьhl”. Іншими синонімічними варіантами перекладу цього терміна є “почуття спільності”, “почуття солідарності”, “почуття належності”. До речі, у роботах А. Адлера визначення соціального інтересу пройшло ряд трансформацій. Його спроби операціоналізувати визначення соціального інтересу варіювали від дуже простого визначення – як “кооперація між індивідами”, “здатність цікавитися іншими людьми, дбати про них” – до вдосконаленого “зацікавленість у спільності, прагнення бути частиною спільноти такого рівня, який міг би бути можливим, якби людство досягло мети досконалості” (див. John, 1995, p. 5-6). Відомий перекладач праць А. Адлера Х. Ансбахер стверджував, що слід розрізняти “почуття спільності” (community feeling) і “соціальний інтерес” (social interest) (див. Johnson-Migalski, Huo, & Sesso-Osburn). *Почуття спільності* – це вроджена здатність ідентифікувати себе з більшою спільнотою, а зрештою – з усім людством, розглядаючи проблеми, з якими стикається більшість, як такі, які нічим не відрізняються від власних. Х. Ансбахер підкреслював, що почуття спільності є *пасивним* процесом, який свідчить про загальне вроджене почуття до себе, інших, спільноти, всесвіту і майбутнього. *Соціальний інтерес* пов'язаний з почуттям спільності, проте розглядається як *активний* процес, який може спрямовувати та скеровувати поведінку людей, орієнтовану на інших і на всесвіт, і є діяльним проявом почуття спільності (там само). У широкому розумінні соціальний інтерес розглядають як “інтерес в інтересах людства”, як активний інтерес до покращення добробуту людства.

Адлер осмислював соціальний інтерес як чинник розвитку здатності людини до соціального життя, що сприяє формуванню об'єктивних можливостей людини робити внесок і співпрацювати з іншими людьми, а також здатності розуміти і проявляти співчуття до інших. У процесі розвитку особистості соціальний інтерес може переходити на рівень суб'єктивного, оцінного ставлення, що визначає вибір і взаємодію людини з іншими (Ansbacher, 1991). А. Адлер розглядав здатність “бачити очима іншого, чути вухами іншого, відчувати серцем іншого” як ключовий чинник, завдяки якому відбувається щойно згаданий процес трансформації ідентичності (Johnson-Migalski, Huo, & Sesso-Osburn, 2017). Досвід ідентифікації та співпереживання дає людині змогу співпрацювати з іншими й може стати основою такого конструктивного світоглядного ціннісного настановлення, як “сприяння всьому людству” (Yuen, 2010, p. 2048).

А. Адлер наголошував, що соціальний інтерес не є вродженим. Проте в його основі лежить вроджена здібність, яку потрібно свідомо розвивати. Розвиток соціального інтересу зумовлюється впливами соціального середовища. Вагому роль у процесі розвитку соціального інтересу відіграє виховання. Досвід, переживання та почуття в період раннього дитинства можуть сприяти або перешкоджати розвитку соціального інтересу (Дубовицкая, & Тулитбаева, 2014). Стосунки батьків з дітьми в сім'ї є базисом формування почуття належності, яке підвищує рівень довіри та надії, заохочує долучатися до взаємодії, співпраці, спонукає надавати допомогу, сприяє розвитку емпатії та здатності розуміти інших, розвитку почуття відповідальності (Alizadeh, Dreikurs Ferguson, Murphy, & Fariba, 2017).

Кожна дитина, особливо на початку життя, відчуває природну, фізіологічно зумовлену недосконалість і, відповідно, залежність від піклування батьків. Відчуття власної недосконалості або неповноцінності, згідно з теорією А. Адлера, може в деяких людей ставати надмірним і переростати відтак у комплекс неповноцінності. Це може статися в трьох випадках: 1) у разі неповноцінності органів, 2) через надмірне піклування (опіки) або ж 3) унаслідок відторгнення дитини батьками. Як відповідь на розвиток комплексу неповноцінності у людини може розвинутися комплекс зверхності, в основі якого лежить соціально непродуктивне прагнення до домінування (striving for superiority) – прагнення особистої переваги над іншими, що стає ключовою мотивацією таких людей. Це сприяє формуванню невротичного стилю життя. (Поняття “стиль життя” в концепції А. Адлера вміщує в себе те “значення, яке для людини

має світ і її власне місце в ньому, а також її цілі, спрямованість її прагнень та підходи, які вона використовує для розв'язання життєвих проблем” (Adler, 1932, р. 48). Психологічно здорові люди вмотивовані нормальним почуттям власної недосконалості і високим рівнем соціального інтересу. Вони прагнуть успіху, що базувався б на досконалості та завершеності, корисних для всіх. Прагнення успіху – мотивація людей із добре розвинутим соціальним інтересом, в основі якої лежить прагнення досконалості з користю для всіх. Адлер вважав, що соціальний інтерес і стиль життя формуються до 5 років і надалі майже не змінюються, їх дуже складно коригувати.

Усі дослідження феномену “соціального інтересу” в психології ґрунтуються на засадах теорії А. Адлера. Дослідники, які присвячують свої наукові пошуки вивченню можливостей цілеспрямованого формування соціального інтересу, часом розширюють свій методологічний апарат, поєднуючи методологічні засади теорії Адлера з іншими методологіями.

Цікавим прикладом у цьому контексті є дослідження Т. Дубовицької та Г. Тулітбаєвої, метою якого було вивчення можливостей розвитку соціального інтересу задля підвищення рівня професійної компетентності майбутніх психологів. Серед ключових методологій, які стали базисом їхніх досліджень, окрім концепції соціального інтересу, – методологія суб'єктно-діяльнісного і компетентнісного підходів; концепції розвитку особистості студента-психолога в освітньому процесі. Вдалим видається запропоноване Т. Дубовицькою і Г. Тулітбаєвою визначення *соціального інтересу* як форми спрямованості особистості, як її життєвого настановлення, яке зумовлює готовність і бажання людини до конструктивної і продуктивної взаємодії з іншими людьми задля добробуту їх самих і всього суспільства (Дубовицькая, & Тулітбаева, 2014). Проведене ними дослідження показало можливість формування соціального інтересу у студентів – майбутніх психологів – у процесі спеціально організованих занять (там само).

Можливість цілеспрямованого розвитку соціального інтересу в ув'язнених в умовах виправних закладів під впливом спеціально організованого навчання було доведено завдяки дослідженню Ж. Добревої-Стойкової (Dobрева-Stoykova, 2017).

Соціальний інтерес є багатовимірним феноменом. Як і Г. Тулітбаєва, виокремлюємо в структурі соціального інтересу такі компоненти: когнітивний, емоційно-регулятивний, комунікативно-поведінковий, мотиваційно-ціннісний (Тулітбаєва, 2016). Розгляньмо кожен із цих компонентів у контексті їхнього впливу на громадянську компетентність і громадянську взаємодію.

Когнітивний компонент соціального інтересу зумовлює оцінне ставлення людини до життя, що визначає вибір та особливості взаємодії людини з іншими; відображає здатність людини проявляти “інтерес в інтересах людства”. У випадку розвиненого соціального інтересу когнітивний компонент є позитивним соціально-перцептивним настановленням особистості щодо інших людей (там само). Отже, цей компонент визначає загальну налаштованість суб'єкта на взаємодію з іншими з метою розв'язання спільних суспільно-політичних проблем, сприяння спільному добробуту, зумовлює настановлення щодо партнерів на громадянську взаємодію; частково зумовлює позиціонування себе суб'єктом у політичній картині світу; визначає налаштованість на здобуття знань щодо механізмів впливу громадянина на владні інституції і щодо стратегій розв'язання суспільно-політичних проблем; частково визначає “призму”, крізь яку суб'єкт осмислює суспільно-політичну інформацію, події і власну роль у громадянській взаємодії.

Емоційно-регулятивний компонент соціального інтересу відповідає за здатність людини ідентифікуватися з іншими людьми, відчувати спільність із ними (почуття людини не лише до її найближчого оточення, а й до всього людства), поділяти їхні почуття; за здатність до співчуття, емпатії, саморегуляції свого емоційного стану. Отже, у контексті громадянської компетентності цей компонент впливає на здатність налагоджувати та підтримувати стосунки в процесі взаємодії, вирішувати конфлікти в процесі громадянської взаємодії; визначає почуття співпричетності; опосередковано впливає на здатність ефективно діяти в ситуаціях психоемоційного напруження; опосередковано впливає на оцінку громадянином подій та взаємодії, свого внеску та внеску інших.

Комунікативно-поведінковий компонент – асертивність, комунікативні навички, вміння будувати стосунки, що базуються на довірі, турбота про інших, що проявляється у ставленні та активності, спрямованій на покращення добробуту інших. Цей компонент безпосередньо визначає здатність обирати конструктивні стратегії взаємодії; визначає особливості стосунків суб'єктів громадянської взаємодії.

Мотиваційно-ціннісний компонент – це усвідомлення і прийняття цінності позитивних взаємовідносин, прагнення допомагати іншим людям; налаштованість людини на вирішення життєвих завдань, які передбачають взаємодію з іншими, шляхом співробітництва. Цей компонент визначає цінності і пріоритети суб'єкта громадянської взаємодії та його налаштованість на надання допомоги іншим, а також співробітництво з партнерами по взаємодії.

Отже, соціальний інтерес є важливим чинником розвитку громадянської компетентності. Подальше емпіричне дослідження ми плануємо присвятити комплексному вивченню особливостей впливу соціального інтересу на окремі компетенції в структурі громадянської компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальний інтерес формується насамперед під впливом взаємодії та виховання в сім'ї, хоч його можна цілеспрямовано розвивати й поза межами сім'ї в більш пізньому віці. Рівень розвитку соціального інтересу впливає на ефективність громадянської діяльності, на готовність та здатність до конструктивної та ефективної суспільно корисної взаємодії з іншими (спрямованої, зокрема, і на вирішення питань, пов'язаних із спільним добробутом). Підсумовуючи проведений теоретичний аналіз, можна стверджувати, що рівень розвитку соціального інтересу впливає на рівень розвитку громадянської компетентності. Перевірка цього концептуально обґрунтованого твердження вимагає проведення подальших емпіричних досліджень, що й має стати завданням наступних наукових розвідок. Перспективним видається розроблення тренінгових програм і навчальних курсів, які б сприяли комплексному розвитку соціального інтересу як важливого чинника громадянської компетентності молоді.

Список використаних джерел

Даль, Р. *Проблемы гражданской компетентности*. Взято из https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/pr_gra.php.

Дубовицкая, Т. Д., & Тулитбаева, Г. Ф. (2014). Социальный интерес: понятие, структура, диагностика, развитие. *Фундаментальные исследования*, 11-10, 2276–2279. Взято из <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=35934>.

Жадан, І. В. (2019). Комунікативний потенціал розвитку громадянської компетентності студентської молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 43 (46), 67–82.

Позняк, С. І. (2019). Комунікативні практики соціальної взаємодії як індикатор громадянської компетентності студентської молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 43 (46), 128–149. Взято з <http://ssppj.org/index.php/ssj/article/view/22/82>.

Позняк, С. І. (2013). *Ресурси громадянськості: соціально-психологічна складова: методичні рекомендації*. Кіровоград: Імекс-ЛТД.

Тулитбаева, Г. Ф. (2016). *Формирование социального интереса у студентов психологов на начальном этапе обучения в вузе*. (Дис. канд. психол. наук). Башкирский государственный педагогический ун-т им. М. Акмуллы, Уфа.

³ Adler, A. (1932). *What life should mean to you*. London: George Allen & Unwin Ltd.

Н

.

,

А

Daugherty, D., Murphy, M., & Paugh, J. (2001). An examination of the Adlerian construct of social interest with criminal offenders. *Journal of Counseling and Development*, 79, 465–479.

^b Dobрева-Stoykova, Zh. (2017). Dynamics in the Development of Social Interest among Incarcerated Persons in the Learning Environment at Correctional Facilities. *Journal of Education & Social Policy*, Vol. 4, No. 3, 92–97. Retrieved from jespnet.com > Vol_4_No_3_September_2017.

^к J

^о Johnson-Migalski, L., Huo, D., & Sesso-Osburn, F. (2017). Social Interest. *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/317173745_Social_Interest.

ⁿ Мьнклер, Н. (1997). Der kompetente Bürger. In A. Klein, R. SchmalzBruns (Eds.), *Politische Beteiligung und Burgerengagement in Deutschland Möglichkeiten und Grenzen* (s. 153–172). Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

С

.

т

Yuen, T. (2010). Counseling with adolescents in Hong Kong: an effective groupwork revisited. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 2047–2057.

References

Adler, A. (1932). *What life should mean to you*. London: George Allen & Unwin Ltd. (in English)

H
.
,

A

Dal, R. *Problemy grazhdanskoy kompetentnosti* [Problems of civic competence]. Retrieved from https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/pr_gra.php. (in Russian)

Daugherty, D., Murphy, M., & Paugh, J. (2001). An examination of the Adlerian construct of social interest with criminal offenders. *Journal of Counseling and Development*, 79, 465–479. (in English)

Dobreva-Stoykova, Zh. (2017). Dynamics in the Development of Social Interest among Incarcerated Persons in the Learning Environment at Correctional Facilities. *Journal of Education & Social Policy*, Vol. 4, No. 3, 92–97. Retrieved from [jespnet.com > Vol_4_No_3_September_2017](http://jespnet.com/Vol_4_No_3_September_2017).

Dubovitskaya, T. D., & Tulitbayeva, G. F. (2014). *Sotsialnyi interes: ponyatiye, struktura, diagnostika, razvitiye. Fundamentalnyye issledovaniya* [Social interest: concept, structure, assessment, development], 11-10, 2276–2279. Retrieved from <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=35934>. (in Russian)

J

Johnson-Migalski, L., Huo, D., & Sesso-Osburn, F. (2017). Social Interest. *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/317173745_Social_Interest. (in English)

Мьнклер, Н. (1997). Der kompetente Бьргер. In A. Klein, R. SchmalzBruns (Eds.), *Politische Beteiligung und Burgerengagement in Deutschland Mьglichkeiten und Grenzen* (s. 153–172). Bonn: Bundeszentrale fьr politische Bildung. (in German)

Pozniak, S. I. (2019). Komunikatyvni praktyky sotsialnoi vzaiemodii yak indykator kompetentnosti studentskoi molodi. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 43 (46), 128–149. Retrieved from <http://ssspj.org/index.php/ssj/article/view/22/82>. (in Ukrianian)

Pozniak, S. I. (2013). *Resursy hromadianskosti: sotsialno-psykholohichna skladova* [Resources of citizenship: a socio-psychological component]. Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (in Ukrainian)

Tulitbayeva, G. F. (2016). *Formirovaniye sotsialnogo interesa u studentov-psikhologov na nachalnom etape obucheniya v vuze* [Formation of social interest among psychology students during initial stage of education at university] (Candidate's thesis). Bashkirskiy gosudarstvennyy pedagogicheskii universitet im. M. Akmullyb Ufa. Retrieved from

Yuen, T. (2010). Counseling with adolescents in Hong Kong: an effective groupwork revisited. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 2047–2057. (in English)

Zhadan, I. V. (2019). Komunikatyvnyi potentsial rozvytku hromadianskoi kompetentnosti studentskoi molodi [Communication potential of student youth civic competence development]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 43 (46), 67–82. (in Ukrianian)

s
t
r
u
c
t
v
a
l
i
d
i
t
y
o
f
t